

Aanvankelijk lezen in Zweden: enkele impressies

Inleiding:

Vanaf 25 september t/m 6 oktober ben ik te gast geweest op het 'Pedagogiska Institutionen' in Linköping, Storgatan 28. Het doel van deze reis was, zo goed mogelijk geïnformeerd te raken over het leesproject dat Eve Malmquist van 1958 tot 1964 uitgevoerd heeft. In het artikel 'Beschrijving van het onderzoek van Malmquist naar het voorkomen van leesmoeilijkheden' van Van Dongen (Pedagogische Studiën, 1979 (56)) wordt uiteengezet hoe dit leesproject in elkaar zat en wat de resultaten hiervan waren. Malmquist slaagde erin het aantal kinderen met leesmoeilijkheden tot 1/5 terug te brengen, welk positief resultaat de aanleiding vormde voor het opzetten van een soortgelijk onderzoek in Nederland. Om dit onderzoek zo'n groot mogelijke kans van slagen te kunnen geven achtte de projectleiding van het project 'Preventie van Leesmoeilijkheden' (S.V.O. 0389) het zinvol na te gaan wat de concrete situatie in Zweden was, wat de ervaringen waren van mensen die in het project hebben meegewerkt en welke invloed de ideeën van Malmquist nu nog hebben in het Zweedse leesonderwijs.

Het basisonderwijs in Zweden

De *Grundskola* in Zweden telt 9 klassen en is onder te verdelen in:

1. Lågstadiet, klas 1 t/m 3
2. Mellanstadiet, klas 4 t/m 6
3. Högstadiet, klas 7 t/m 9.

Voor elk van deze drie stadia bestaat een speciale lerarenopleiding. Op de *läraryhögskolan*, die sinds kort een onderdeel van de universiteit is geworden, kunnen studenten de opleiding volgen om les te kunnen geven in het Lågstadiet en het Mellanstadiet. De eerste opleiding duurt 5 semesters, waarvan het laatste semester full time praktijk; de tweede opleiding duurt één semester langer en deze leerkrachten worden ook iets hoger uitbetaald. De leerkrachten die lesgeven in het 'högstadiet' hebben 3 vakken op de universiteit moeten volgen (3 à 4 jaar) waarna nog 1 jaar didactiek. Om les te kunnen geven op opleidingen die volgen op de *Grundskola* is een voltooide studie op de universiteit vereist.

Ik heb een bezoek gebracht aan beide eerste klassen van de *Tornhagsskolan*. De school begint om 8.10 's ochtends.

Beide klassen zijn verdeeld in twee groepen van ongeveer 10 kinderen. De 'vroeg' groep begint om 8.10 u. Na een korte pauze komt om 10 uur groep 2. De leerkracht geeft één les aan de hele groep. Daarna eten ze samen een warme maaltijd (10.45-11.15 u.) waarna ze nog 1 les gezamenlijk krijgen. De 'vroeg' groep gaat om 12 uur naar huis. De 'late' groep blijft nog tot kwart voor 2 op school. De begintijd voor de groepen wisselt om de andere dag. Het voordeel van deze manier van werken is dat de leerkracht gedurende de helft van de tijd slechts 10 tot 12 kinderen heeft en veel individueler kan werken. Zij krijgt bovendien hulp van een Remedial Teacher die meestal in de klas meehelpt en soms kinderen meeneemt voor individueel onderwijs. Er wordt zorgvuldig voor gewaakt, dat niet steeds dezelfde kinderen uit de klas gehaald worden om te voorkomen dat zij een aparte positie in zouden nemen in de klas. Bovendien hebben ook vlugge leerlingen extra begeleiding nodig. Daarnaast heeft de leerkracht vaak hulp van een hospitant die gedurende het laatste (= 5e) semester van de opleiding aan de *Läraryhögskolan* full-time in de klas werkt.

Voor de vakken gymnastiek, muziek en handenarbeid zijn vaak speciale vakleerkrachten aanwezig. De klasseonderwijzer(es) heeft dan tijd om met de Remedial Teachers (nu meestal Special of Resource Teacher genaamd) en/of met de hospitant overleg te plegen over het programma, over de gang van zaken in de klas, over bepaalde kinderen enz. Het aantal lessen dat hij/zij in de eigen klas geeft wisselt sterk. Sommige leerkrachten geven ook lessen of cursussen op de *Läraryhögskolan* en vaak gaan ze enkele dagen of een week speciale cursussen op deze opleiding volgen. Daardoor blijven de leerkrachten op de hoogte van de nieuwste ontwikkelingen in het onderwijs en deze manier van werken stimuleert een goed contact tussen de *läraryhögskolan* en de leerkrachten van de basisscholen. De hospitanten nemen gedurende deze dagen de klassen over en dit is voor hen een goede gelegenheid om te ervaren hoe het is om de klas alleen te hebben. De leerkrachten in Zweden hebben elke 10 jaar dat ze werken recht op 1 jaar studieverlof met uitbetaling van 90% van hun loon. Het vak dat ze in die tijd bestuderen moet direkt betrekking hebben op hun eigen onderwijspraktijk.

De leerkrachten van het Lågstadiet en het Mellanstadiet

gaan 3 jaar met hun klas mee. In het Högstadiet krijgen de leerlingen voor elk vak een andere leerkracht.

De leerkracht is binnen zijn klas helemaal vrij om te bepalen hoe hij werkt en welke methode hij gebruikt. Daardoor kan het voorkomen dat de kinderen in de parallelklassen met verschillende methoden les krijgen. Dit kan soms erg ver gaan: in Linköping is een school waar slechts één leerkracht al jaren werkt volgens Freinet, terwijl de andere leerkrachten op de traditionele manier werken. Omdat de leerkracht een klas gedurende 3 jaar heeft, biedt dit geen problemen. De leerkrachten van de eerste klas van de Tornhagsskolan geven volgens verschillende methoden leesonderwijs. Mevr. Gun Ejeman werkt geheel vanuit de 'language experience approach', terwijl Mevr. Britt Bergqvist deze benadering combineert met de ELSI lees-methode van Malmquist.

Bezoek aan de eerste klas van Mevr. Gun Ejeman

Mevr. Gun Ejeman heeft ong. 20 kinderen in de klas. Zij heeft 7 uur per week hulp van een Remedial Teacher. Zij vindt deze hulp erg belangrijk, het geeft haar de mogelijkheid tot individualisering en differentiatie. Samen met de Remedial Teacher en/of met de schoolpsycholoog wordt bepaald welke kinderen extra hulp nodig hebben.

De leerkracht is vrij om te bepalen of en welke diagnostische tests hij af wil nemen. Mevr. Gun Ejeman gebruikt meestal de leesvoorwaarden toets van Malmquist (de hele test of enkele subtoetsen). Zij vindt diagnostische tests erg belangrijk om te kunnen bepalen op welk nivo het kind zich op een bepaald moment bevindt. In Zweden bestaat volgens haar nu te veel vrijheid en dit vergt erg veel van de leerkracht. Zij vindt het noodzakelijk dat er meer en betere diagnostische, prognostische en leervorderingstests moeten komen met daarbij de vrijheid voor elke leerkracht om zelf te bepalen wat hij belangrijk vindt. Mevr. Gun Ejeman heeft indertijd in het lees-project van Malmquist gewerkt als leerkracht. Zij heeft nu erg veel kritiek op dit project. Malmquist had volgens haar te veel aandacht voor het technische aspect van de meetinstrumenten. De feedback voor de leerkrachten bestond enkel uit onbegrijpelijke tabellen met betrouwbaarheidscoëfficiënten e.d., terwijl zij veel meer behoefte hadden aan een rapport in begrijpelijke taal en meer concrete richtlijnen m.b.t. de manier waarop en het materiaal waarmee gewerkt moet worden. Als reactie op het ontbreken hiervan hebben een aantal leerkrachten de werkwijze van Malmquist aanvankelijk afgewezen: de testen die hij ontwikkeld had werden overboord gegooid en de leerkracht vulde zelf in hoe het leesonderwijs er volgens hem of haar moest uitzien. Alleen de leesvoorwaardentest van Malmquist bleven de meeste leerkrachten gebruiken vanwege zijn goede prognostische waarde.

De leesklinieken, zoals die in de tijd van het leesproject van Malmquist bestonden, zijn nu gesloten. De procedure dat kinderen uit de klas gehaald werden voor enkele uren bleek in de praktijk niet goed te werken, omdat de kinderen als gevolg daarvan een aparte positie in de klas gingen innemen. Nu gaat de remedial teacher zelf de klas binnen om met één kind of met een groepje kinderen te werken. Bovendien zorgt hij/zij ervoor dat niet steeds dezelfde

kinderen speciale aandacht krijgen.

Dat het project indertijd veel succes gehad heeft, is volgens mevr. Ejeman voor een groot deel het gevolg van het feit dat Malmquist speciale leerkrachten uitgezocht had die zeer gemotiveerd waren en o.h.a. ook wetenschappelijk geïnteresseerd waren. Op de Försöksskola werden in de tijd toen Eve Malmquist er directeur was erg veel experimenten gedaan. Zowel de leerkrachten als de leerlingen en hun ouders waren zeer gemotiveerd. Er werd goede voorlichting gegeven, zodat de ouders en de kinderen wisten wát er ging gebeuren en waaróm. Dit voorkwam dat er moeilijkheden ontstonden. De leerkrachten zijn over het algemeen bijzonder positief over de tijd dat Malmquist op de school werkte. Ook al had het niet altijd even positieve resultaten en directe consequenties naar de onderwijspraktijk toe, het was een erg interessante tijd waarin veel over het onderwijs nagedacht en gediscussieerd werd en waarin veel nieuwe dingen uitgeprobeerd werden.

De laatste 5 jaar zijn veel leerkrachten van de eerste klas van het lågstadiet gaan werken met de Zweedse bewerking van de methode die door A. J. Harris de 'language experience approach' genoemd wordt. In Zweden heet deze methode LTG (= Läsning på Taletsgrund), wat letterlijk betekent: 'lezen gebaseerd op taal'. In deze methode is het leesonderwijs nauw gerelateerd aan de talige activiteiten luisteren, spreken en schrijven. De kinderen worden aangemoedigd om hun gedachten, ideeën en gevoelens te uiten; gebeurtenissen thuis of op schoolreisjes, interessante onderwerpen uit hun belangstellingswereld kunnen uitgangspunt zijn voor een kringgesprek (conversational phase). De verbale producties worden door de kinderen gedikteerd en door de leerkracht opgeschreven. De kinderen zeggen hardop wat de leerkracht achtereenvolgens opschrijft (Dictating phase). In deze fase worden de kinderen direct gekonfronteerd met de links-rechts richting, waarvoor in de traditionele lees- en schrijfmethode talloze voor-oefeningen bestonden. De begrippen zin, woord, hoofdletter, punt worden geïntroduceerd in een betekenisvolle kontekst en er vindt op een natuurlijke wijze integratie van lezen en schrijven plaats. Omdat de klas in twee groepen verdeeld is voor het leesonderwijs konden de groepen boodschappen aan elkaar schrijven. De kinderen bleken steeds erg nieuwsgierig te zijn naar wat de andere groep te vertellen had. Lezen en schrijven krijgt op deze manier direct betekenis voor hen. In de Laboratory phase kiest de leerkracht één of meerdere woorden uit de gedikteerde tekst waarmee de leerkracht gaat werken. Er kunnen dan oefeningen plaatsvinden als:

- hoe vaak komt dit woord in de tekst voor (visuele diskriminatie)
- analyse van het woord in de samenstellende letters (visuele en auditieve analyse)
- hoe vaak komen deze letters voor (visuele diskriminatie)
- zoek andere woorden die met dezelfde letter/klank beginnen (visuele diskriminatie en fonetische analyse).
- schrijf oefeningen voor letters en woorden, zowel hoofdletters als kleine letters.

In de re-reading phase wordt de tekst uitgetypt. Elk kind krijgt een kopie. In de laatste fase, (the follow-up phase), doen de kinderen verschillende lees- en schrijfoefeningen, vaak in combinatie met het illustreren van de verschillende woorden. Bijv. als het woord 'bil' (= auto) behandeld is en een klasgesprek over dit concept heeft plaats gehad, komt het woord 'bil' mét een tekening en een korte samenvatting ('vi åker bil' = wij kunnen rijden in een auto) op een kaart, die bij de letter 'b' in de kaartenbak gestopt wordt.

In deze fase wordt ook aandacht besteed aan niet-fonetische woorden en aan bepaalde syntaktische bijzonderheden voor de Zweedse taal. Vóór de klas hangen alle letters, zowel de hoofd- als de kleine letters. Terwijl er vroeger een angst bestond voor verwarring van de verschillende symbolen zegt de leerkracht nu: 'Hier zijn de letters, werk er mee'. De kinderen mogen zelf nieuwe letters uitzoeken als ze dat willen. Sommige kinderen kennen namelijk al een groot deel van de letters voor ze naar school komen. Deze kennis moet niet ontkend worden; het is verkeerd om te veronderstellen dat het kind niet meer weet, dan wat het aangeboden heeft gekregen gedurende de tijd dat het op school was. Er wordt nauwkeurig bijgehouden welke letters klassikaal behandeld zijn en van elk kind wordt in het begin van het schooljaar nagegaan hoeveel letters hij al kent. Met behulp van de bekende letters worden nieuwe woordjes gemaakt. Met deze aanpak is het voor elk kind mogelijk om op z'n eigen nivo te werken, omdat hij werkt met z'n eigen letters. Met deze methode kan erg positief gewerkt worden door de gunstige organisatie van het onderwijssysteem in Zweden: kleine klasjes voor bepaalde lessen en veel hulp van Remedial Teachers en/of hospitanten.

De teksten die klassikaal gemaakt zijn, worden door de leerkracht uitgetypt, zodat elk kind zijn eigen boek heeft. Dit biedt de mogelijkheid tot herlezen, het werkt stimulerend voor de kinderen om een eigen boek te maken en de ouders worden op deze manier op de hoogte gesteld van wat er in de klas gebeurt. De type-machine wordt erg veel gebruikt in de klas. Vaak communiceert de leerkracht met een leerling op de typemachine door om beurten een regel te schrijven. De typemachine heeft volgens de leerkracht het voordeel dat het kind zich kan concentreren op de boodschap zelf; het gaat veel sneller dan schrijven en kost veel minder motorische inspanning. Het maken van eigen teksten gaat door in de volgende klassen. Daarnaast krijgt het kind zo veel mogelijk leesmateriaal aangeboden. Een belangrijk uitgangspunt is: 'lezen leer je door het te doen'.

Bezoek aan eerste klas van Mevr. Britt Bergqvist

Mevr. Britt Bergqvist gebruikt de nieuwe methode van Malmquist, 'ELSI' = Elementär Läs-och Skriv-Inläring in combinatie met de 'language experience approach'. Zij vindt het erg belangrijk om uit te gaan van de ervaringen van het kind, maar het positieve van ELSI is, dat deze methode veel oefenmateriaal, diagnostische tests en houvast biedt. Mevr. Britt Bergqvist heeft indertijd ook meegewerkt in het leesproject van Malmquist en zij is erg enthousiast over zijn manier van werken. Dit was voor

haar een reden te meer om dit jaar zijn nieuwe methode uit te proberen. In het begin van het jaar neemt ze voor elk kind de leesvoorwaardentoets van Malmquist af. Zij vindt de auditieve synthese test wel moeilijk voor de meeste kinderen, maar deze test differentieert als gevolg daarvan erg goed. Daarna krijgen de kinderen gedurende 1 maand klassikale instructie, omdat de kinderen moeten weten hoe ze met het materiaal om moeten gaan. Ze moeten wennen aan de verschillende soorten instructies zodat ze later aan de hand van een korte opdracht direkt aan het werk kunnen gaan. Na 1 maand worden de kinderen individueel getest met de eerste diagnostische test uit het 'övningshäfte', waarin alles aan de orde komt wat de kinderen tot dan toe geleerd hebben, d.w.z. de letters 'a, v, r en i' en de globaal-woorden 'jag, du', en 'och'. Op grond van de resultaten van beide tests en de indruk die de leerkracht en de remedial teacher van de kinderen hebben, worden zij ingedeeld in niveau-groepen waarin de instructie individueler is.

De *ELSI methode* (= Elementar Las-och Skriv Inläring) is een analytisch synthetische methode. De kinderen krijgen telkens (in opklimmende moeilijkheid voor de Zweedse taal) één letter aangeboden, bv. i, v, ä, r, s, (zowel de hoofdletters al de kleine letters.) Hiermee worden hele woorden gevormd: 'vi' (= wij), 'siv' (= meisjesnaam), vav (= web). Tegelijkertijd leren ze enkele in het Zweeds zeer frekwent voorkomende woorden: 'jag, du, och', (= ik, jij, en). In het werkschrift wordt erg veel aandacht aan de plaats van de klank in het woord en aan synthese besteed, bv. v i, v i, vi. Verder komen er veel schrijf- en visuele diskriminatie-oefeningen in voor. Het materiaal bestaat uit één leesboek, 4 werkschriften en drie schrijfschriften. Het zgn. 'övningshäfte' bevat diagnostische leestests aan de hand waarvan bepaald kan worden of het kind datgene beheerst wat in de leesles tot dan toe aan de orde is geweest. De leerkracht beschikt over een handleiding, een leraar-exemplaar van de 4 werkschriften, een serie geluidsbanden waarop oefeningen met korte en lange verhalen staan en een diagnostische 'Förkunskapsprov i Läsning'. Deze test wordt in het begin van het schooljaar afgenomen om te bepalen over welke voorkennis het kind al beschikt om hierop zo goed mogelijk te kunnen aansluiten.

Mevr. Britt Bergqvist heeft ook meegewerkt aan het kleuterschoolproject van Malmquist in de jaren '72 e.v. Het doel van dit project was na te gaan in hoeverre het nodig en mogelijk is om eerder met het leesonderwijs te beginnen. Mevr. Bergqvist is zelf geen voorstander van dij idee. Het is wel zo dat sommige kinderen wel al tot lezen in staat zijn, maar door een individuele aanpak zowel op de kleuterschool als in de eerste klas komen deze kinderen toch wel aan hun trekken. Het is belangrijker om elk kind datgene te geven wat hij op een bepaald moment nodig heeft en om het in zijn eigen tempo te laten werken. Ze vindt het wel erg belangrijk dat op de kleuterschool voorbereidende leesoefeningen gedaan worden zoals motorische en luisteroefeningen. Ze is zeer positief over ervaringen die ze tijdens het meewerken aan beide projecten heeft opgedaan. Ze kan niet expliciet aangeven wat ze er concreet mee doet, maar ze zegt dat het in haar

werk geïntegreerd is.

Uit gesprekken met *Remedial Teachers* blijkt, dat deze hun manier van werken helemaal laten aansluiten op wat er in de klas gebeurt. Op basis van diagnostische tests en gesprekken met leerkrachten bepalen zij welke kinderen voor extra hulp in aanmerking komen en welke methode voor elk individueel kind het meest geschikt is. Meestal

komt de werkwijze neer op een herhalen van de stof in een langzamer tempo, individueel en aangepast aan het niveau van het kind. Er bestaat een heleboel materiaal in Zweden en de remedial teachers zijn hierover in het algemeen zeer tevreden.

A. Schelfhout